

- LIPP, Wolfgang: *Drama, Kultur*. Berlin : Duncker&Humblot, 1994.
- LOBSIEN, Eckhard: Modernismus in der anglo-irischen und englischen Literatur 1890 – 1920: Yeats, Synge, Hulme, Pound, Eliot. In: PIECHOTTA, Hans Joachim – WÜTHENOW, Ralph-Rainer – ROTHMANN, Sabine (Hg.): *Die literarische Moderne in Europa*. Band 2. Opladen : Westdeutscher Verlag, 1994.
- LOTMAN, Jurij: Bachtin – sein Erbe und aktuelle Probleme der Semiotik. In: WILHELM, Bernd (Hg.): *Roman und Gesellschaft*. Jena : Friedrich-Schiller-Universität Jena, 1984.
- MATEJOVIČ, Pavel: *Synoptici*. Bratislava : Kalligram, 2000.
- PECHAR, Jiří: *Dvacáté století v zrcadle literatury*. Praha : Filosofia, 1999.
- PETRÍČEK, Miroslav: Uzel ve skutečnosti. In: FILA, Rudolf – PETRÍČEK, Miroslav: *Obráz a slovo*. Levice : L. C. A., 2002.
- PETRÍČEK, Miroslav, jr.: Komparatistika jako způsob myšlení. In: BROUČKOVÁ, Veronika – FAKTOROVÁ, Veronika – MARTINEK, Jakub – SKALICKÝ, David (ed.): *Dialog mezi filozofií a literaturou*. České Budějovice : Nakladatelství Tomáš Halama, 2006.
- PRUNITSCH, Christian: Malosť kultúry v strednej Európe na príklade Slovensko a jeho život literárny Jozefa Miloslava Hurbana. In: *Slovenská literatúra*, roč. 52, 2005, č. 4 – 5.
- RITZ, German: *Literaturgeschichte zwischen Nation und Region. Probleme und Thesen einer Mitteleuropäischen Literaturgeschichte*. Citované z rukopisu.
- SRP, Karel: Pointy povědecké doby. Doslov. In: NAVRÁTIL, Václav: *O smutku, lásce a jiných věcech*. Praha : Torst, 2003.
- STÄDTKE, Klaus: Kunst als Sprache – Juri Lotmans Beitrag zu einer Semiotik der Kultur. Nachwort. In: Lotman, Jurij M.: *Kunst als Sprache*. Leipzig : Reclam, 1981, s. 422 – 423.
- ZAJAC, Peter: Existuje čosi ako pulzačné dejiny literatúry? In: *Slovenská literatúra*, roč. 40, 1993, č. 6, s.
- ZAJAC, Peter: Literaturgeschichtsschreibung als synoptische Karte. In: JUVAN, Marko – DOLINAR, Marko (Hrsg.): *Kako pisati literarno zgodovino danes*. Ljubljana : Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, 2003, s. 97 – 106.
- ZAJAC, Peter: Slovak Literature as an Adventure. In: *One Hundred Years of Slovak literature. An Antology*. Stanislava Chrobáková (ed.). Bratislava : LIC, 2000.

História maďarskej literatúry

PÉTER HAJDU, Literárnovedný ústav Maďarskej akadémie vied, Budapešť

V prvej polovici roku 2007 vyšla trojzväzková práca s názvom História maďarskej literatúry (*A magyar irodalom története*), ktorá na 2552 stranách veľkého formátu v 183 kapitolách obsahuje výklad maďarskej literárnej histórie z pera 106 autorov. Ja som z tejto práce vykonal pomerne malý kus, napísal som spolu 4 kapitoly na 45 stranách. Pravdaže, je to stále nad priemerom, ktorý predstavuje 1,7 kapitoly na 22 stranách. Organizáciu tohto projektu som však sledoval od samotného počiatku, zúčastnil som sa na prvých pracovných poradách, ktoré sa zaoberali vytvorením koncepcie, a stotožňoval som sa s vytýčenými cieľmi. Ako jeden z redaktorov literárnoteoretického časopisu *Literatura* som inicioval, aby sme na diskusiu zverejnili niekoľko z prvých skúšobných kapitol a v rubrike Műhely (Dielňa) sa v štvrtom čísle roku 2003 objavilo sedem textov s pred-slovom hlavného redaktora História Mihály Szegedy-Maszák, ktorý prezentoval teoretické rámce projektu. Očividne by sa našli namiesto mňa vhodnejšie osobnosti, ktoré by mohli s projektom oboznámiť, niektorí z redaktorov poznajúci konečný výsledok, ale z poverenia hlavného redaktora hádam aj ja dokážem dostatočne prezentovať našu prácu.

Vo svojom príspevku budem hovoriť o všeobecných princípoch, o „mojich“ kapitolách a nakoniec by som chcel poukázať na jedno dôležité poučenie.

V súčasnosti sa musíme konfrontovať s početnými teoretickými výzvami písania žánru literárnych dejín a je otázkou, či vôbec existujú odpovede na každú z nich. Inými slovami: je otázkou, či sa dnes vôbec môžu napísať literárne dejiny. Prvá recenzia po publikovaní prvého zväzku *Histórii maďarskej literatúry* okamžite sformulovala obvinenie, že to nie sú dejiny literatúry.¹ Keďže publikácia dala také radikálne nové odpovede na principiálne problémy týkajúce sa literárnych dejín, dostala sa podľa niektorých čitateľov mimo kategórie, ktorú ešte možno nazvať literárnymi dejinami. Treba však zároveň zdôrazniť, že nie na každú otázku odpovedala radikálne. Problematické je napokon každé jedno slovo titulu. Poďme po poradi.

Maďarskej. Projekt sa pomerne málo zaoberal problematizovaním pojmu národnej literatúry: predmetom zväzku je dôrazne *maďarská* literatúra. Na jednej strane je zrejmé, že tak ako sa každodenný život jednotlivých národov nezakladá na hermetickej uzavretosti, ale na neustálych vzájomných vzťahoch, tak sa ani jednotlivé literatúry nedajú pojednať len samy osebe. Na druhej strane v súčasnom stave sveta musíme brať na vedomie aj literárne výkony dosiahnuté v celkom vzdialenom bode sveta a je otázkou, či vieme sformovať teoretický jazyk vyjadrujúci globalizované literárne vedomie. Na obranu národných koncepcií literárnych dejín však môžeme zasa uviesť, že jazyk predsa len vytyčuje medzi jednotlivými literatúrami jednoznačné hranice. Alebo aby som hneď spochybnil toto príliš sebavedomé vyhlásenie: viac-menej jednoznačné hranice. Pretože niekde je aj vytýčenie hraníc medzi jazykmi neisté, veď politické rozhodnutie môže pominúť, pozri bulharské a macedónske rozlišovanie alebo vzťahy hispánskych literatúr; inde má jazyk ledva niečo spoločné s etnikom – ako v prípade frankofónnych literatúr. Tento problém písania maďarských literárnych dejín sa naskytá najmä v súvislosti s latinskou literatúrou. Tradične je totiž zvykom, že literatúru písanú na území Uhorska po latinsky, najmä ak má uhorskú tematiku, maďarská literárna historiografia skúma. Ale viem, že takto sú na tom aj iné národy bývalého štátneho zoskupenia: práce písané latinským jazykom autorov hoci aj nemeckého pôvodu žijúcich kedysi na území neskoršieho Slovenska sa ľahko stanú predmetom slovenských literárnych dejín. Môžeme povedať, že tento teoreticky problematický zvyk sa nepodarilo zrušiť, nenašli sme radikálne riešenie problému, hoci v istých momentoch sme sa prostredníctvom tradičného poňatia k nemu priblížili. Je nesmierne dôležité, že sa podarilo hovoriť o prekladovej literatúre ako o súčasť maďarských literárnych dejín, kapitoly o prekladoch sú rovnocenné s kapitolami o dielach koncipovaných maďarsky² a zvláštne kapitoly existujú aj o vzťahoch so svetovou literatúrou.³ Ale

¹ „zbierka štúdií, lebo nepopierajme, tento zväzok nepresahuje tento žánr („a tanulmánygyűjtemény, mert ne tagadjuk, eme kötet nem mutat túl e zsáneren)“ László Ferenc: Csekély tápérték. In: *Magyar Narancs*, 2007. május 31. http://www.mancs.hu/index.php?gcPage=/public/hirek/hir.php&id_796

² GYÖRFFY, Miklós: A modern regény magyarul. In: *A magyar irodalom története* 3. Budapest : Gondolat Kiadó, 2007, s. 730 – 743.

³ JÓZAN, Ildikó: Irodalom és fordítás. In: *A magyar irodalom története* 3. Budapest : Gondolat Kiadó, 2007, s. 52 – 68; SZEGEDY-MASZÁK, Mihály: Illyés és a francia irodalom. In: *A magyar irodalom története* 3. Budapest : Gondolat Kiadó, 2007, s. 403 – 418.

nevykázali sme z dejín maďarskej literatúry ani literatúru písanú po latinsky, len aby sme uskutočnili národnú koncepciu literatúry definovanú na jazykových základoch, rovnako ako sme do nášho rozboru nevtiahli literárne texty napísané inými jazykmi niekdajšieho mnohonárodného štátu (hoci o stredovekej nemecky písanej literatúre ešte bude reč),⁴ aby sme sprítomnili v nadjazykovej jednote písomníctvo istého územno-politického celku. Samozrejme, existujú ospravedlnenia. Podmienky na napísanie nadjazykovej, povedzme regionálnej literárnej histórie, neboli, ale raz azda môže vzniknúť, v medzinárodnej spolupráci, komparatívna literárna história Karpatskej kotliny. Pretože ako inak by sme napríklad mohli vynechať Ferencu Rákócziho II., ktorý bol veľkou postavou našich dejín, vodcom vojny za nezávislosť (pravdaže, ešte nie podľa národného princípu v modernom zmysle slova, ale v následne konštruovaných národných dejinách predsa predstavuje ako vodca národného zápasu), a ktorý nám zanechal dva pekné životopisné konfesijné texty. Na ich základe by sme ho mohli kanonizovať ako spisovateľa. Ale: *Confessiones* písal po latinsky, *Mémoires* zasa po francúzsky, obe v emigrácii. Ak ide vôbec o dve, a nie o jediné dielo, ktorého rôzne časti boli napísané v dvoch jazykoch. V maďarskom preklade týchto textov môže mať homogenizácia až taký výsledok, že sa *Mémoires* môže vkliniť medzi I. a II. knihu *Confessiones*.⁵ *Mémoires* vyšli v Haagu, *Confessiones* neboli vytlačené, zachovali sa v rukopise v Bibliothèque Nationale.

Dovoľte, aby som citoval programový prvý článok konzervatívneho literárneho časopisu *Napkelet* (Východ) z roku 1923: „V 18. storočí sme mali latinskú literatúru s maďarským duchom. Latinsky písaná história veľkého Vojaka (to je Rákóczi, pozn. P. H.) dokazuje toho najzdravšieho národného ducha. V prvých dvoch desaťročiach 19. storočia bol aj jazyk, aj duch maďarský. V posledných päťdesiatich rokoch (...) však iba jazyk bol maďarský, duch bol spravidla cudzí.“⁶ Slovom, v medzivojnovom Maďarsku jestvovala taká koncepcia maďarskej literatúry, ktorá zahrnula do dejín národnej literatúry aj latinsky písanú literatúru, na druhej strane, snažila sa z nej vylúčiť takých súčasných autorov, ktorí písali po maďarsky. Teraz publikované literárne dejiny samozrejme nepovažujú maďarského ducha za differentia specifica maďarskej literatúry, vôbec nechcú vylúčiť moderných autorov na tomto základe, a nie je to ani dôvod na zahrnutie starých, nie maďarských textov. Nezaškodí si však uvedomiť, že takéto rozhodnutia nie sú, alebo nie vždy sú politicky nevinné. Nie je takým ani teritoriálna zásada, ktorá zaraďuje dielo do dejín istej národnej literatúry bez ohľadu na etnickú príslušnosť autora a jazyk práce, a nie je takým ani historická zásada, ktorá zaraďuje práce historických osobností bez ohľadu na miesto vzniku a jazyk písania. Dá sa tušiť, že pre mnohých má zaradenie latinsky písaných diel vzniknutých na území Uhorska do dejín maďarskej literatúry veľký význam preto, lebo sa tým môžu značne predĺžiť, oveľa skôr sa môžu začať dejiny maďarskej literatúry.

V „krajine nikoho“, na pomedzí jednotlivých národných literatúr by však toho vypadlo z pamäti mnoho, ak by sme uplatňovali dôsledne jazykový aspekt. Aby sme nehovorili o celej neolatinkej literatúre (ktorá by takto mohla byť témou neolatinských lite-

⁴ VIZKELETY, András: Német írásbeliség és irodalmi műveltség a középkori Magyarországon. In: *A magyar irodalom története I.* Budapest: Gondolat Kiadó, 2007, s. 90 – 97.

⁵ RÁKÓCZI, Ferenc: *Vallomások Emlékiratok.* S. a. r. Hopp Lajos. Budapest: Szépirodalmi, 1979.

⁶ TORMAY, Cécile: Séta a szentmihályi parkban. In: *Napkelet*, roč. 1, 1923, č. 3.

rárnych dejín kozmopolitného charakteru), Rákócziho francúzsky text by sa do francúzskych literárnych dejín mohol dostať s menšími šancami, kým pre Maďarov je veľmi dôležitý. Preto sa ním zaoberajú oni.

Otázkou však je, či to, čo je pre nich dôležité, je literárnosť textu. Takto sme sa dostali k okruhu problémov implikovaných druhým slovom titulu – *literatúra*. Čo je literatúra, ktorou sa literárna história má zaoberať? Vieme, že boli časy, keď každej literatúre záležalo na všetkom, čo bolo napísané, a ešte na konci 19. storočia sa v gigantickom životopisnom lexikóne, ktorý niesol názov *Život maďarských spisovateľov*, vyskytovali často aj takí autori, ktorí povedzme okrem poľnohospodárskych odborných textov nepublikovali nič iné.⁷ Ale už na začiatku 20. storočia sa pojem literatúry zmenil a najdôležitejším kritériom sa stalo estetické zobrazenie. Ak teda chceme napísať príbeh našej vlastnej minulosti z aspektu literatúry našej prítomnosti, sotva tu dostane priestor niečo, čo naše dnešné literárne povedomie nechápe ako literárnosť. *História maďarskej literatúry* nie sú ani z tohto hľadiska radikálne: vo zväzku o staršej maďarskej literatúre sa naozaj vyskytujú kapitoly o humanistických polemických spisoch, rovnako ako aj o politických rozpravách. A hoci mám dojem, že najmenej sa s principiálnymi problémami písania literárnych dejín konfrontovali odborníci zaoberajúci sa staršími obdobiami, ktorí sú pre povahu skúmaného materiálu možno skôr kultúrni než literárni historici, treba zdôrazniť, že aj v prvom zväzku nachádzame odvážne a vzrušujúce kapitoly. Heslo „maďarská literatúra“ v maďarskej a anglickej verzii Wikipédie momentálne začína rovnako – literatúrou písanou runovým písmom. „Na základe zachovaných pamiatok pramaďarského runového písma sa dá predpokladať, že Maďari mali písomníctvo už pred dobytím uhorskej vlasti, možno teda aj literatúru. V starších časoch sa písalo po maďarsky maďarským runovým písmom, Maďari začali používať latinské písmo až za vlády svätého Štefana. Dejiny maďarskej literatúry sa začínajú v 11. storočí, staršie písomné pamiatky sa nezachovali.“⁸

Dúfam, že sa čoskoro niekto podujme na to, aby prepísal a korigoval tieto tvrdenia, no v momentálnej situácii sú vhodné na vytvorenie porovnávacieho základu všeobecných domnienok týkajúcich sa novosti a ideologickej odvahy konštatovaní nových literárnych dejín. Počiatočná kapitola nesie názov *Kedy, ako to začalo*⁹ a dospieva k zisteniu, že o starodávnom básnictve, o ktorom sa vo všeobecnosti hovorí v maďarskej literárnej historiografii, sa nedajú vysloviť žiadne podložené tvrdenia, nie sú po ňom žiadne stopy, tí, ktorí o ňom písali, vyrábali fikcie, pretože chceli z ideologických dôvodov aj v maďarskej minulosti odhaliť schémy známe z iných literárnych dejín, resp. chceli ich fabrikovali. Druhá kapitola zaoberajúca sa problematikou runového písma zisťuje, že najstaršie maďarské texty písané runovým písmom pochádzajú zo 16. (najskôr neskorého 15.) storočia a je pravdepodobnejšie, že ide skôr o výtvor humanistov konštruujúcich si pre seba minulosť ako tradovaný systém písma.¹⁰ Na ideí čo najdlhšej tradície národnej literatúry

⁷ SZINNYEI, József: *Magyar írók élete és munkái*. 1–14. köt. Budapest, 1891 – 1914.

⁸ http://en.wikipedia.org/wiki/Hungarian_literature

⁹ JANKOVITS, László: Mikor, hogyan kezdődött. In: *A magyar irodalom története I*. Budapest: Gondolat Kiadó, 2007, s. 18 – 35.

¹⁰ HORVÁTH, Iván: A székely rovásírás és a latin–magyar ábécé. In: *A magyar irodalom története I*. Budapest: Gondolat Kiadó, 2007, s. 36 – 48.

mnohí lipnú zrejme z určitej ideologickej predpojatosti a podkopanie vedomia na takýchto neistých základoch je veľmi dôležitým literárno-historiografickým počinom.

Pojem literatúry sa ale neukazuje ako problematický len z jedného koncepčného preskúpania vzhľadom na písomné pamiatky minulosti zo začiatku 20. storočia, ale aj pre vývin na samotnom konci 20. storočia. Vtedy sa totiž stal pojem otáznym sčasti prostredníctvom priblíženia sa recepcnému aspektu, sčasti pre spoločné pozorovanie kultúrnych produktov. V tomto ohľade sa zdajú byť *Histórie maďarskej literatúry* otvorenejšie a novátorskejšie. V mnohých kapitolách sa hovorí o dejinách recepcie, vždy je reč o tom, že interpretácie sa dejinne menia, osobité kapitoly hovoria o (vy)formovaní literárnovedných disciplín v Maďarsku.¹¹ Keďže sa v postmoderne hranica medzi populárnou a elitnou kultúrou rozplynula, ani dnešný vedecký diskurz sa neusiluje, aby prísne oddeloval uvažovanie o týchto dvoch registroch. V písaní maďarskom literárnych dejín sa teraz prvýkrát podarilo vtiahnuť do uvažovania populárnu literatúru: napr. Jenőovi Rejtőovi (autor brakovej literatúry) je venovaná samostatná kapitola.¹² Veľký priestor dostávajú aj príbuzné umenia. Dve kapitoly sú o Bélovi Bartókovi,¹³ hovorí sa o filme,¹⁴ výtvarníctve,¹⁵ architektúre.¹⁶ Celkovo možno povedať, že nové literárne dejiny boli v zodpovedaní teoretických výziev odvážnejšie tam, kde boli potrebné inkluzívne a nie exkluzívne riešenia: nevylúčili ani texty, ktoré nie sú po maďarsky, ani tie, ktoré nie sú podľa nášho ponímania literárnymi textami, avšak za svoj objekt považovali preklady, vzťahy s inonárodnou literatúrou, literárno-interpretáčnymi disciplínami a príbuznými umeniami. A keď sa už nemohlo postupovať radikálne ani z hľadiska vylúčenia, ani z hľadiska prijímania, viac ma teší, že nastal pohyb k posledne menovanému (k rozšíreniu prijímania).

Ale pozrime sa na tretie slovo titulu, ktoré aj svojím plurálom signalizuje, že v tomto ohľade bol projekt najodvážnejší. Nie je to história maďarskej literatúry, ale *histórie*, čomu sa venuje. Najvýznamnejšie novovznikajúce výhrady voči literárnej histórii sa týkajú toho,¹⁷ že sa pokúša vytvoriť „veľké rozprávanie“ podľa kompozičného vzoru veľ-

¹¹ Napr. RITOÓK, Zsigmond: Ókortudomány. In: *A magyar irodalom története* 2. Budapest : Gondolat Kiadó, 2007, s. 314 – 329; BEZECZKY, Gábor: Befejezetlen történet: a magyar strukturalizmus rövid tündöklése. In: *A magyar irodalom története* 3. Budapest : Gondolat Kiadó, 2007, s. 583 – 598.

¹² VERES, András: A ponyva klasszikusa. In: *A magyar irodalom története* 3. Budapest : Gondolat Kiadó, 2007, s. 381 – 389.

¹³ SZEGEDY-MASZÁK, Mihály: Újítás az irodalomban és a zenében. In: *A magyar irodalom története* 2. Budapest : Gondolat Kiadó, 2007, s. 827 – 838; JENEY, Éva: A tiszta forrás utópiája. In: *A magyar irodalom története* 3. Budapest : Gondolat Kiadó, 2007, s. 146 – 161.

¹⁴ GYÓRFFY, Miklós: Párhuzamok és metszéspontok: a magyar film és az irodalom. In: *A magyar irodalom története* 3. Budapest : Gondolat Kiadó, 2007, s. 623 – 638.

¹⁵ MAROSI, Ernő: Európai művészet és magyar művészet. In: *A magyar irodalom története* 3. Budapest : Gondolat Kiadó, 2007, s. 69 – 83; BEKE, László: Neoavantgárd és posztmodern a képzőművészetben. In: *A magyar irodalom története* 3. Budapest : Gondolat Kiadó, 2007, s. 455 – 475.

¹⁶ SEREGI, Tamás: Az összművészet fény-kora. In: *A magyar irodalom története* 3. Budapest : Gondolat Kiadó, 2007, s. 84 – 95.

¹⁷ Chcem sa tu odvolať na niekoľko vedeckých súborov/zborníkov. Dva tematické bloky časopisu *Neohelicon* sa zaoberali kritikou žánru, resp. možnosťami písania postmoderných komparatívnych literárnych dejín: CHAMBERLAIN, Daniel F. (Guest-ed.): *Literary Histories and the Development of Identities*. In: *Neohelicon*, roč. 30, 2003, č. 1, s. 7 – 136; (Re)Writing Literary History. In: *Neohelicon*, roč. 30, 2003, č. 2, s. 7 – 102. Dôležité principiálne objasnenie uskutočnili dva vedecké zborníky:

kého románu 19. storočia. Mal by to byť akýsi „výchovný román národnej literatúry“, ktorý od hmlistých počiatkov (často – podľa vzoru ľudových rozprávok – s postavou syna národa pochádzajúceho zo sedliackej chalúpy) viedol k prítomnému rozkvetu. K tomu by ako priťažujúca okolnosť prispieval aj silný kanonizačný úmysel, ktorý často znamená drilovanie, mocenské posilňovanie slávnostnej, reprezentatívnej formy nespochybniteľného kánonu. Na všetky uvedené výhrady dali reálne postmoderné odpovede francúzske a potom nemecké literárne dejiny z Harvard University Press.¹⁸ Tie predošlé nám už slúžili ako vzor. Literárne histórie sa nepokúšajú vypovedať kánon, ale vyjadrujú len časti literárnych dejín alebo začínajú opisovať procesy takými prvkami, ktoré sú zaujímavé zo súčasnej perspektívy. Napríklad kapitola o E. T. A. Hoffmannovi z nemeckých literárnych dejín zostavených Davidom Wellberym sa zaoberá iba dielom *Mademoiselle de Scudéry*, lebo – z hľadiska našej prítomnosti – za najdôležitejší výkon autora pokladá jeho chápanie subjektu, koncepciu uvedomelosti, čo sa javí najviac vyložitelné práve na základe tohto diela. Vábeniu veľkého rozprávania sa podarilo vyhnúť tak, že jednotlivé kapitoly vyrozprávali samostatné malé príbehy, vychádzajúc z udalosti priradenej k jednému dátumu. Z toho sa nevystavia veľký román literatúry, nanajvýš cyklus noviel – čitateľ si môže vyberať z príbehov, ktoré sa dajú uvádzať do nekonečných vzťahov, prekrývajú sa navzájom, dopĺňujú alebo hoci aj spochybňujú. Hlavným názvom každej kapitoly je rok, resp. literárnohistorická udalosť, ktorá sa v danom roku stala. Rozprávanie príbehu, ktoré tu znamená predvedenie viacerých, drobných príbehov, ktoré obstoja samy osebe, vychádza z jednej, časovo presne vymedzenej udalosti, ale môže načrtávať aj to, čo ju predchádzalo alebo môže hoci aj sledovať vývoj procesu, ktorý vtedy začal, do prítomnosti.

Tento model – systém malých literárnych príbehov inšpirovaných udalosťami označiteľnými rokmi – prebrala aj nová maďarská literárna história a vytvorila, ako naznačuje aj jej názov, rezignujúc na veľké rozprávanie, cyklickú kompozíciu do vzájomnej interakcie vstupujúcich, avšak aj samostatne interpretovateľných kapitol. Ale existuje tu jeden podstatný rozdiel. Kapitoly o maďarskom umení sú dlhšie a majú oveľa viac charakter štúdií. Pre typy kníh Holliera a Wellberya sú charakteristické elegantné, ľahké, zhrňujúce prezentácie dôležitých a zaujímavých hľadísk, kým maďarská práca plynulo reflektuje podmienky, možnosti a limity literárnovedného vedenia. Nepredvádza iba, čo sa dá o danej téme v súčasnosti vedieť – odvolávajú sa pravdaže na pozadie odbornej literatúry – ale oboznamuje a polemizuje s odbornou literatúrou, čiže tematizuje aj literárnovedný diskurz. To je závažné v štúdiu, no nebýva to zvykom v literárnych dejinách. Jedna z mnohých výnimiek je, že to, čo vzniklo, nie sú literárne dejiny, ale gigantická zbierka štúdií. Ja to vidím inak: diskurz tradičných literárnych histórií je penetrujúco mocenského charakteru, literárny historik používa v prezentácii takého vševediaceho rozprávača, kto-

HUTCHEON, Linda - VALDES, Mario J. (ed.): *Rethinking Literary History: A Dialogue on Theory*. New York : Oxford UP, 2002.; DOLINAR, Darko – JUVAN, Marko (ed.): *Writing Literary History: Selected Perspectives from Central Europe*. Frankfurt am Main – Berlin : Peter Lang, 2006.

¹⁸ HOLLIER, Denis (ed.): *A New History of French Literature*. Cambridge – London : Harvard UP, 1994.; WELLBERY, David E. (ed.): *A New History of German Literature*. Cambridge, MA – London : The Belknap Press of the Harvard UP, 2004.

rý vyslovuje výslednú a konečnú pravdu. Táto stratégia prináša úžitok v tom, že kanonizačné návrhy – či skôr rozhodnutia – podporuje v rámci diskurzu nie nespochybniteľnými autoritami. To isté sa dá povedať aj o rozhodnutiach v sporných otázkach. Prezentácia faktov vo forme štúdií však nemá záujem na vytváraní takýchto mocenských pozícií, ale do priestoru sporov zaťahuje aj svojho čitateľa a predkladá mu rôzne stanoviská, navzájom súperiace koncepcie, nehovorí len o tom, čo vieme, ale aj o tom, odkiaľ to vieme. Alebo skôr, o čom si myslíme, že vieme a prečo si myslíme, že to vieme.

Dovoľte, aby som to ilustroval jedným príkladom. Predchádzajúce rozsiahle akademické dejiny maďarskej literatúry z roku 1964 sa vyjadrovali nasledovne o vzniku Rákócziho autobiografie nasledovne: „Počas Vianoc v roku 1716 začal písať konfesijnú autobiografiu (...) V Pamätiach napísaných v roku 1717 (...) Spovede pozostávajú z troch kníh. Prvá vznikla v Grosbois na konci roku 1716 a na začiatku roku 1717 a časovo zahŕňa udalosti do roku 1700; druhá kniha vznikla medzi februárom a novembrom roku 1718 v Edirne a Jeniköj, je o pobyte kniežaťa vo Francúzsku do roku 1717; tretia kniha pokračovala do decembra 1719, bola napísaná v Jeniköj.“ To sú presné sebavedomé výroky bez pochybností. Príslušná kapitola z nových literárnych dejín vo svojom názve rozvádza rok 1719 nasledovne: „Knieža (pravdepodobne) dokončí písanie *Confessiones*“, čím prezrádza základnú neistotu, ktorú prehlbuje aj text kapitoly: „Chronológia vzniku je tiež neobjasnená. Podľa uznaného názoru bolo *Confessiones* napísané vo viacerých etapách medzi rokom 1716 a decembrom 1719 (...), *Memoires* medzi marcom a augustom 1717 (...). Kým terminus a quo predstavuje pravdepodobne samota v Grosbois (august 1715), dátum ukončenia diel po 1720 v Rodoste je dodnes neuzavretá otázka.“¹⁹ Tento text informuje, čo sa dá s veľkou pravdepodobnosťou vedieť, aké sú možnosti v súvislosti s datovaním, ale nevyslovuje konečné tvrdenie. Počas citovania textu som vynechal odvolávanie sa na odbornú literatúru, hoci je to dôležité: ide o štyri a neskôr o jeden ďalší filologický text, ktoré sa zaoberajú otázkou datovania. Čiže namiesto toho, aby text povedal čitateľovi, kedy vznikli Rákócziho diela, ako by to robili tradičné literárne dejiny, požíva ho, aby sa zoznámil so spormi okolo datovania, nech si prečíta, kto aké stanovisko zastáva, a nech sa rozhodne sám, ktoré pokladá za presvedčivejšie. Súčasne dopredu konštatuje: to sú ťažko rozhodnuteľné, otvorené otázky. Odlišnosť modu rozprávania má paradigmatický charakter práve preto, lebo takpovediac nejde o nič; je ťažké uznať, aký význam má, či knieža začal písať v poslednom alebo predposlednom mesiaci 1716 alebo či svoj text dokončil na konci roka 1719 alebo na začiatku nasledujúceho.

Takýto spôsob písania literárnych dejín prostredníctvom štúdií mal tiež svoj vzor; veľký rad kníh ICLA, *Comparative History of Literatures in European Languages*. Také zväzky, ktoré chcú spolu porozprávať príbehy literatúr jedného celého obdobia alebo celého regiónu, písaných viacerými jazykmi, vzájomne sa ovplyvňujúcich, sa nevzdávajú (nevyhnutne a rady) len veľkého rozprávania, ale aj toho diskurzu, ktorý svoje tvrdenia deklaruje z mocenskej pozície ako poslednú pravdu. Zrejme nie je náhodná zhoda okolností, že predsedom rady pre koordináciu komparatívnej literárnej histórie je taktiež Mihály Szegedy-Maszák.

¹⁹ BARBALICS, István: Cum deo. In: *A magyar irodalom története I.* Budapest : Gondolat Kiadó, 2007, s. 570.

O tom, z akých kapitol charakteru štúdie alebo z akých štúdií charakteru kapitoly pozostávajú jednotlivé zväzky *Histórii maďarskej literatúry*, najlepšie svedčia moje príspevky. No nechcem hovoriť iba o tom, akú predstavu som mal ja o literárnych dejinách, ale chcel by som reflektovať aj to, v čom sa to líšilo od predstavy iných. Letopočet, ktorý slúžil pri každej kapitole ako východisko k literárnohistorickému uvažovaniu, viacerých spoluautorov navádzal na myšlienku, že využijú publikovanie napr. prvej alebo prvej úspešnej zbierky spracovaného básnika na načrtnutie celej umeleckej dráhy. Keby redaktori nedávali pozor, tento postup by mohol zapríčiniť vznik takých kapitol, ktoré by vpašovali tradičné prístupy venované jednotlivým tvorcom. Ale na autorské životopisy tu zostal minimálny priestor: kapitoly o autoroch sa tiež vzdali predstavenia tvorby v chronologickom vývine, venovali sa skôr dielam, žánrom, typom diel, problémom. Napriek všetkému naratívum o začiatkoch zohrávalo v mnohých prípadoch veľkú rolu, a stalo sa, že sa o neskorších zreých dielach významných spisovateľov menej hovorilo, kým skoré diela boli podrobne pertraktované. Keď som sa zoznamoval s hotovými zväzkami, najprv som si myslel, že o Zsigmondovi Móriczovi ani nejestvuje samostatná kapitola, lebo som ho hľadal v treťom zväzku, keďže značnú časť svojich významných prác napísal v dvadsiatych a tridsiatych rokoch 20. storočia, vtedy bol považovaný za veľkú autoritu maďarského kultúrneho života. Samostatná kapitola je o ňom v druhom zväzku pod názvom *Začiatky tvorby Zsigmonda Móricza* a priradená je k letopočtu 1909.²⁰ Nakolko jednotlivé kapitoly obsahujú väčšie časové úseky a časová hranica medzi zväzkami je iba zdanlivá, nemal by to byť problém. Kapitola o Móriczovi sa však sústreďuje len na začiatky, a tak zostávajú bez zmienky také diela, na ktoré – ako na ústredné práce maďarských dejín románu – reflektujú potom iné kapitoly s úplnou samozrejmosťou (napr. trilógia *Erdély – Sedmohradsko*, román *Úri muri – Panská lumpačka*). O Kálmánovi Mikszáthovi som mal písať ja. Nevychádzal som z roku jeho smrti 1910, z roku, keď sa uskutočnili oslavy štyridsaťročného spisovateľského jubilea s radom pôdujatí po celom štáte, nepozrel som sa späť na tvorbu, aby som vysvetlil, ako sa dostal k takejto popularite, akú pozíciu mal vtedy alebo predtým v štruktúrach maďarského literárneho života. Svoj myšlienkový postup som naštartoval podľa tradičných zásad s vydaním zbierky noviel *Jó palócok (Dobří Polovci)* v roku 1882, ktorá priniesla autorovi spisovateľský úspech. Z tohto bodu som neprehliadol spisovateľskú dráhu Kálmána Mikszátha, ale možnosti jeho úspechu pre novelistov. Dalo by sa povedať, že táto kapitola dovádza problematiku narácie začiatkov do krajností, keďže hovorí o tom, ako môže uspieť novelist na prelome 19. a 20. storočia, pričom rozoberá začiatky piatich novelistov. Z nich štyria, aby sa stali známymi a akceptovanými spisovateľmi, museli zaznamenať prenikavý úspech so zbierkou noviel. Ale traja z nich zužitkovali tento úspech dlhodobou vytrvalou prácou, aby nezostal jednorázovou pominuteľnou módou. Kálmán Mikszáth, Sándor Bródy a Ferenc Herczeg stabilizovali svoje postavenie, zväčšovali svoju autoritu úspechom ďalších diel. Elekovi Gozdsuovi, ktorý dosiahol so svojou zbierkou noviel tiež prenikavý úspech, sa zas nepodarilo stať plodným spisovateľom, alebo ani nemal takéto ambície, a jeho zriedkavo publikované novely v očiach súčasníkov z neho neurobili veľkého spisovateľa.

²⁰ CSÉVE, Anna: Móricz Zsigmond indulásai címmel. In: *A magyar irodalom története* 2. Budapest : Gondolat Kiadó, 2007, s. 754 – 761.

Ako protipríklad môže slúžiť István Tömörkény, ktorý nemal ani jednu veľmi úspešnú zbierku, ale jeho stála prítomnosť v tlači mu zabezpečila postupne veľký rešpekt.

Začiatok tvorby K. Mikszátha som sa teda pokúsil opísať v kontexte začiatkov novelistov a dobových možností popularity, a tak som mal príležitosť uvažovať aj o novelistických štýloch. Preto som sa nemohol vyjadrovať v tejto kapitole ani o vtedy málo úspešných, no zo spätného hľadiska významne sa javiacich autoroch, ani o Mikszáthových neskorších veľkých dielach. Ale jeden z jeho románov, *A Noszty fiú esete Tóth Marival* (Prípád mladého Nosztyho s Marikou Tóthovou), slúžil ako východisko ďalšej kapitoly, ktorá ho taktiež neumiestňovala do kontextu životného diela, ale rok vydania 1906 využila ako začiatok recepcného príbehu, ktorý pokračoval až do šesťdesiatych rokov, sledujúc interpretačné návrhy literárnych, divadelných a filmových adaptácií. Takto som si ja predstavoval cyklické dejiny literatúry: naozaj sa podarilo obsiahnuť dlhý, v čase sa roztvárajúci proces. Čiže z jedného – možno ani nie veľmi dôležitého – aspektu sa dosiahol diachrónny prierez maďarských literárnych dejín, spojený s dejinami divadla a filmu. O Mikszáthovi v nich padlo viac slov iba preto, lebo ako prvú zastávku v recepcii – ako prvú významnú adaptáciu, ako prepis som rozoberal knižný variant románu, ktorý sa v kľúčových bodoch líši od textu uverejneného na pokračovanie v časopise. Musel som dávať pozor iba na to, aby som vždy presne rozlíšil dva varianty, lebo keby som pracoval s menom autora, v dôsledku totožnosti mena by sa mohli tieto dva varianty pomiešať.

Moje ďalšie dve kapitoly sa podujali – povedzme – na dekonštrukciu literárnohistorických legend. Nie že by to bol cieľ. Ale s predstavami, ktoré pôsobia vo verejnej mienke ako dôležité, predsa málo skúmané a presne ani nepoznané, sa takéto sumarizujúce dejiny literatúry musia konfrontovať. Životné dielo Dezsőa Szabóa bolo zakázané čítanie, o jeho rozpornej postave existovalo mnoho predstáv a legend. S každým – od časopisu *Nyugat* až po ľudových spisovateľov – bol počas svojej spisovateľskej dráhy zadobre aj v konflikte. Kultová kniha začiatku dvadsiatych rokov *Az elsodort falu* (Zmetená dedina) vyšla znovu v roku 1989, a čo je charakteristické pre tento fenomén, nie vo veľkom vydavateľstve, ale vydalo ju reformované kolégium v Debrecíne. Legenda o veľkom talente, o géniovi odsúdenom na zabudnutie sa môže zlúčiť s takou predstavou, že pravý hlas maďarského ľudu alebo maďarského nacionalizmu bol utlmený Varšavskou zmluvou. Samozrejme, aj antisemitizmus príznačný pre niektoré zastávky života Dezsőa Szabóa. Štylistický výkon autora pokladajú mnohí za diskutabilný, no o jeho talente predsa niet pochyb; na druhej strane však mnohí pokladáme za škodlivé a nebezpečné oživovať aj ním predstavovanú tradíciu. Od zmeny režimu obohacujú diela Dezsőa Szabóa ponuku podozrivých vydavateľstiev, vyskytujú sa často medzi polofašistickými autormi a nacistickými klasikmi.

S jeho legendou sa konfrontuje osobitná kapitola, ktorá sa snaží reálne hodnotiť celú tvorbu.²¹ Jedna z ďalších kapitol sa venuje problematike transilvanizmu,²² jedna skončuje

²¹ VERES, András: Egy 20. századi próféta. In: *A magyar irodalom története* 1. Budapest : Gondolat Kiadó, 2007, s. 190 – 201.

²² Maorik és transzilvánok. In: *A magyar irodalom története* 1. Budapest : Gondolat Kiadó, 2007, s. 352 – 362.

s legendou, podľa ktorej prinášajú autori okolo časopisu *Nyugat* ako prví istý obrat, moderný prístup v histórii maďarského prekladu poézie.²³ Osobne som sa pokúsil bližšie sa pozrieť na dve legendy: legendu maďarskej anekdoty a bratov Cholnokyovcov. Prvá sa snaží vyrozprávať históriu teoretického diskurzu o anekdote od vydania Jókaiho románu *Az új foldesúr* (Nový zemepán) z roku 1854 až po monografiu o Mikszáthovi z pera Istvána Királya (1952). Pokúša sa skoncovať s mýtom, podľa ktorého by mala byť anekdota akási špeciálne maďarská, maďarský národný charakter vyjadrujúca forma, ktorá mala principiálny vplyv na vývoj maďarskej epickej prózy – nech je tento vplyv chápaný ako kladný alebo škodlivý. Na základe tvrdení diskutujúcich alebo typológie textov vystupujúcich v rôznych zbierkach anekdot nemožno vypátrať ani toľko, čo by anekdota mala byť; úvahy zdôrazňujúce špeciálny maďarský charakter formy sú zase ideologicky príliš podozrivé. Druhá legenda, s ktorou som sa snažil vyrovnáť, sa týka troch bratov Cholnokyovcov, z ktorých dvaja boli spisovatelia, jeden vedec-geograf. Viktor a László boli dlho pokladaní za zabudnutých spisovateľov, kým Jenő sa dostal na perifériu pre jeho vedúcu rolu v oficiálnej vede Horthyho režimu. Legendu by som mohol zhrnúť asi tak, že boli traja bratia, z ktorých dvaja by sa mohli stať významnými spisovateľmi, keby im sebazničujúci život, vážny alkoholizmus nebol prekážal v socializácii v spisovateľskej spoločnosti. So svojimi témami, aj tónom predstavovali niečo zásadne odlišné od toho, čo – ako hlavnú líniu – prijali literárne dejiny a obmedzené publikum, lebo z ich textov kričí úprimnejší hlas, akási diabolská pravda. Táto legenda zostala živá aj napriek tomu, že v prístupnosti k dielam nastala už pred pár desaťročiami výrazná zmena, dokonca úplne nedostupné nikdy neboli. Prehľadný výber z publicistiky a novelistiky Viktora Cholnokyho vyšiel prvýkrát v roku 1980 v edícii *Magyar Hírmondó*,²⁴ ktorá sprístupňovala zabudnuté hodnoty a zaujímavosti z literárnej minulosti, ďalší zväzok (2001), ktorý má názov *Összegyűjtött művei* (Zobrané spisy)²⁵ prekvapuje práve tým, ako málo doposiaľ neznámych noviel sa podarilo nájsť na základe dobovej tlače. Z diel Lászlóa Cholnokyho zostavil v roku 1958 vynikajúci a rozsiahly výber Pongrác Galsai, v porovnaní s tým náš vydania jeho románov a latentných noviel zbavujú ilúzií: lepšie novely obsiahol aj Galsaiho výber, neznáme novely predstavujú vlastne slabé vypracovania tých, ktoré boli zozbierané aj u Galsaiho.²⁶ O Lászlóvi Cholnokym vyšla aj menšia monografia²⁷ a jedno periodikum vo *Veszpréme* venuje trom bratom tematické zväzky.²⁸ To znamená, že dnes máme všetky predpoklady na to, aby sme vyvodili dôsledky, aby sme hodnotili. Snažil som sa to urobiť.

Aké ponaučenie vyplýva z účasti na projekte a konfrontácii s dvoma zväzkami? O mnohom sa v nových literárnych dejinách ani nehovorí, o čom by som si myslel, že by

²³ JÓZAN, Ildikó: c.d.

²⁴ CHOLNOKY, Viktor: *A kísértet; Trivulzio szeme*. Vál., s. a. r. Fábri Anna. Budapest : Magvető, 1980.

²⁵ CHOLNOKY, Viktor: *Összegyűjtött művei I.* Szerk. Szántai Zsolt és Urbán László. Budapest : Szukits, 2001.

²⁶ CHOLNOKY, László: *Szokatlan vendégség*. Budapest : Noran 1998; *Hat regény*. Budapest : Noran, 2000.

²⁷ NEMESKÉRI, Erika: *Cholnoky László*. Budapest : Akadémiai, 1989.

²⁸ *Vár ucca tizenhét*. In: roč.1, 1993, č. 1 (Cholnoky Viktor). Pozri tiež roč. 2, 1997, číslo 5 (Cholnoky László) a roč. 3, 1998, č. 6 (Cholnoky Jenő).

sa hovoriť mohlo. Nachádzam tu aj také kapitoly, ktorých téma ma prekvapuje: je to naozaj také dôležité? Celkovo je takáto realizácia literárnych dejín oveľa menej kanonická a kánon vytvárajúca, ako sme na to zvyknutí. Nechcem za každú cenu hovoriť o tom, čo zvyčajne považujeme za dôležité alebo významné, ale radšej len o tom, čo je v súčasnej situácii pre maďarskú literárnu vedu zaujímavé. To neznamená, že všetko, čo je vo vzäzkoch, je dôležité, významné a musí sa dostať do centrálnej kanonickej pozície. Len máme o tom čo povedať. Pretože napríklad iniciuje nejaký proces alebo pomocou nej možno nejaký proces uchopiť. A jestvuje mnoho možných procesov. Základom kanonizácie na prísne mocenskom princípe je, že existuje jediný dominantný proces, a dôležité je to, čo tento proces pohol, ale ako som to zdôraznil aj skôr, účastníci projektu *Histórie maďarskej literatúry* neveria, že dejiny maďarskej (maďarskej?) literatúry (literatúry?) vytvára jediný proces.

Preklad Judit Görözdí a Ivana Taranenkova

Udalosť a trvanie v literárnych dejinách

RENÉ BÍLIK, Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity, Trnava
Ústav slovenskej literatúry SAV, Bratislava

Impulzom k uvažovaniu o problematike udalosti a trvania v súvislosti s dejinami literatúry boli dva momenty, na ktoré som natrafil v práci Jacquesa Le Goffa *Pamäť a dejiny* (2007). Prvý je zhodnotením metodologickej iniciatívy pozitivizmu v historiografii a má podobu paradoxného výroku. Druhý je inštrukciou upozorňujúcou na možný obsah historiografických skúmaní a ak si ho transformujeme na našu literárnohistorickú problematiku, dotýka sa problému kánonu a kanonizácie.

Začnem teda v poradí určenom týmito dvomi Le Goffovými impulzmi.

„Pozitivistická historie, jež díky svým stále vědecktějším metodám datace a kritiky textů umožňovala minulost studovat zdánlivě efektivně, ve skutečnosti dějiny znehybnila v udalosti“ (Le Goff, c. d., s. 36).

Do centra pozornosti nepochybne vystupuje spomenutá paradoxná (rozporná či rozporuplná) podstata obsahu tohto výroku – tvrdenia. „Znehybniť v udalosti“ znamená to isté ako „stáť v pohybe“. Toto na seba upozorňujúce paradoxné hodnotenie je cenné minimálne z dvoch dôvodov.

1. **Hovorí**, že jednostranné metodologické sústredenie sa výlučne na vonkajšie prejavy dynamiky dejín – na zmeny, zlomy, trhliny či, jednoducho, udalosti a ich následné chronologické zoradenie – nedáva historiografickej reflexii dynamický ráz, a zároveň ani udalosti nie sú prezentované vo svojej podstate: ako dynamické dianie. Zdanie kontinuity, ktoré z chronologického a dominantne determinis-